

Wolność religijna a granice wolności wypowiedzi

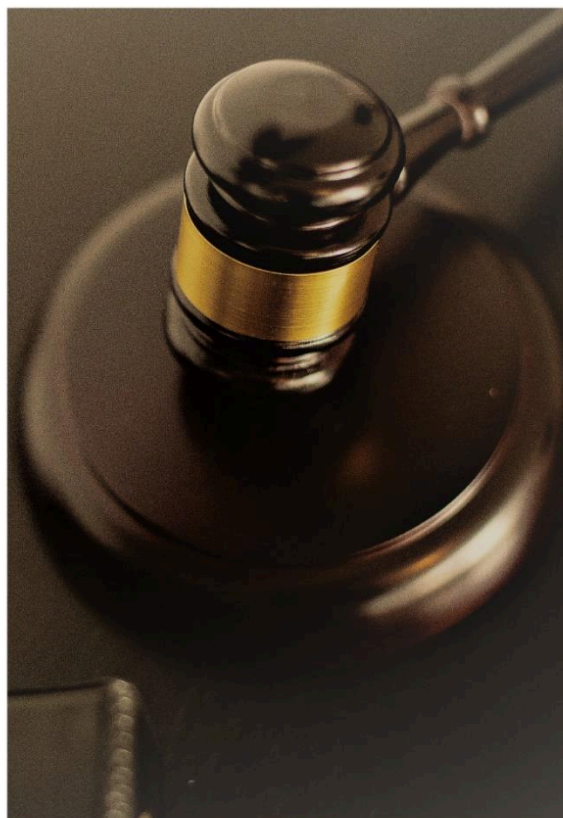
Opracowanie przygotowane
w ramach projektu:

*Efektywne prawo w efektywnym
państwie. Uwarunkowania lokalne
w kontekście globalnym,
wobec wyzwań XXI w.
w walce z przestępczością.*

Autor opracowania:
Dr Zuzanna Gądzik

FUNDACJA
INSTYTUT
PRAWA
USTROJOWEGO

Szczegóły na
www.ipu.org.pl

Spis treści

Wprowadzenie	3
Wolność religijna	4
Wolność wypowiedzi.....	6
Odpowiedzialność za przekroczenie granic swobody wypowiedzi w kontekście wolności religijnej	7
Podsumowanie	14

Wprowadzenie

Demokratyczne państwo prawa zapewnia swoim obywatelom szereg gwarantowanych konstytucyjnie praw i wolności, z których mogą korzystać oni w sposób zasadniczo swobodny, i których naruszenie jest obwarowane odpowiednimi sankcjami prawnymi. Do wolności takich, obok prawa do życia, gwarancji nietykalności cielesnej i wolności osobistej, prawa do sądu bez nieuzasadnionej zwłoki, itd. zalicza się również wolność sumienia i religii oraz prawo do swobody wypowiedzi.

Pomimo pozytywnego zakresu powyższych praw i wolności, dojść może do sytuacji, w której korzystająca z nich osoba, naruszy uprawnienia przysługujące innemu podmiotowi. Przykładem takiego stanu rzeczy jest kolizja dóbr w postaci swobody wypowiedzi oraz wolności religijnej. Swoboda korzystania z powyższych uprawnień nie jest bowiem nieograniczona. Z tego względu konieczne stało się wprowadzenie odpowiednich przepisów, które regulowałyby kwestię ochrony poszczególnych dóbr i gwarantowałyby przeciwdziałanie ich naruszeniom.

Szczególną rolę w tym względzie pełnią przepisy karne. Prawu karnemu przypisać bowiem należy funkcję ochronną, przez którą rozumie się ochronę wartości społecznie istotnych, związanych z człowiekiem i państwem – dobrem wspólnym (A. Grześkowiak, K. Wiak, *Prawo karne*, Warszawa 2020, s. 12). Ponadto poprzez ustawowe zagrożenie karą za określony czyn zabroniony, możliwość jej orzeczenia i wykonania, pełni ono funkcję zapobiegawczą. Powyższe czynniki mają bowiem na celu odstraszenie potencjalnego sprawcy od naruszania prawnie chronionych dóbr (Tamże, s. 16-17).

Wolność religijna

Wolność religijna stanowi jedno z podstawowych gwarantowanych konstytucyjnie praw osobistych. Zgodnie z przepisem art. 53 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm., dalej jako: Konstytucja RP). Zgodnie z art. 53 ust. 1 Konstytucji RP, każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii. Przez wolność religii rozumie się natomiast wolność wyznawania lub przyjmowania religii według własnego wyboru lub uzewnętrzniania indywidualnie lub z innymi, publicznie lub prywatnie, swojej religii przez uprawianie kultu, modlitwę, uczestniczenie w obrzędach, praktykowanie i nauczanie. Wolność religii obejmuje także posiadanie świątyń i innych miejsc kultu w zależności od potrzeb ludzi wierzących oraz prawo do korzystania z pomocy religijnej tam, gdzie się znajdują (ust. 2). Religia kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji prawnej może być przedmiotem nauczania w szkole, przy czym nie może być naruszona wolność sumienia i religii innych osób (ust. 4). Co istotne, wolność uzewnętrzniania religii może być ograniczana jedynie wyjątkowo – tylko w drodze ustawy i wyłącznie, jeżeli jest to konieczne do ochrony bezpieczeństwa państwa, porządku publicznego, zdrowia, moralności lub wolności i praw innych osób (ust. 5). Nikt nie może być również zmuszany do uczestniczenia ani do nieuczestniczenia w praktykach religijnych (ust. 6).

Szczegółowy zakres uprawnień mieszczących się w ramach wolności sumienia i wyznania został przedstawiony w przepisach ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania (tekst jedn. Dz. U. z 2017 r., poz. 1153). Zgodnie z przepisem art. 2 tej ustawy, korzystając z wolności sumienia i wyznania obywatele mogą w szczególności: tworzyć wspólnoty religijne, zakładane w celu wyznawania i szerzenia wiary religijnej, posiadające własny ustrój, doktrynę i obrzędy kultowe; zgodnie z zasadami swojego wyznania; należeć lub nie należeć do kościołów lub innych związków wyznaniowych; głosić swoją religię lub przekonania; wychowywać dzieci zgodnie ze swoimi przekonaniem w sprawach religii; zachować milczenie w sprawach swojej religii lub przekonań; utrzymywać kontakt ze współwyznawcami, w tym uczestniczyć w pracach organizacji religijnych o zasięgu międzynarodowym; korzystać ze źródeł informacji na temat religii; wytwarzać i nabywać przedmioty potrzebne do celów kultu religijnego oraz korzystać z nich; wytwarzać, nabywać

i posiadać artykuły potrzebne do przestrzegania reguł religijnych; wybrać stan duchowny lub zakonny; zrzekać się w organizacjach świeckich w celu realizacji zadań wynikających z wyznawanej religii bądź przekonań w sprawach religii; otrzymać pochówek zgodny z wyznawanymi zasadami religijnymi lub przekonaniami w sprawach religii. Powyższy katalog ma charakter otwarty, a co za tym idzie, wspomniane uprawnienia mogą przyjąć również inne, niż wymienione powyżej, formy.

Biorąc powyższe pod uwagę, w kontekście tematu niniejszego opracowania, należy zwrócić szczególną uwagę, że poza swobodą praktykowania swojej religii, wskazana wolność osobista będzie dotyczyć również prawa do nienaruszania oraz poszanowania uczuć religijnych ze strony innych osób. Zachowania, które są wymierzone w którekolwiek z powyżej wymienionych form realizacji uprawnień w ramach swobody sumienia i wyznana (w tym także w ramach wypowiedzi innej osoby), stanowiąc będą przejaw jej naruszenia, które mogą skutkować odpowiedzialnością karną lub odszkodowawczą.

Wolność wypowiedzi

Wolność wyrażania swoich poglądów oraz pozyskiwania i rozpowszechniania informacji, zagwarantowana została na gruncie art. 54 ust. 1 Konstytucji RP. W kontekście niniejszego opracowania, nadrzędne znaczenie przypisać należy zwłaszcza pierwszemu z uprawnień, mieszczących się w ramach powyższej wolności. Przez wyrażanie poglądów rozumieć należy wolność wszelkiego rodzaju zachowań (działań i zaniechań), które stanowią ekspresję własnych myśli. (zob. J. Sadowski, *Komentarz do art. 54 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, w: M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2016, Legalis/el.). Zgodnie z wyrokiem Sądu Najwyższego z dnia 28 września 2000 r., V KKN 171/98 (LEX nr 45463) „[w]olność myśli i wolność przekonań mogą znaleźć uzewnętrznienie tylko w wypadku istnienia wolności wypowiedzi. Wolność wypowiedzi to wolność prezentacji poglądów i przekonań w różnej formie, w sposób widoczny dla innych (słowem, gestem, dźwiękiem, obrazem). Treścią wolności słowa - będącego pochodną wolności wypowiedzi - jest prawo nieskrępowanego wyrażania poglądów zarówno w formie mówionej, jak i do utrwalania tych słów oraz do ich publikacji w postaci pisma odręcznego, druku, zapisu dźwiękowego oraz zapisu za pomocą dźwięku i obrazu”.

Odpowiedzialność za przekroczenie granic swobody wypowiedzi w kontekście wolności religijnej

Wolność wypowiedzi może odnosić się zasadniczo do każdej kwestii życia człowieka. Dotyczy zatem również spraw związanych z szeroko pojętą wiarą i religią. Każdy ma prawo wypowiadać się m.in. na temat dogmatów danej wiary, kościołów i związków wyznaniowych, w ramach, których dana religia jest praktykowana, wyznawców danej religii, etc. Nie oznacza to jednak całkowitej swobody w uzewnętrznianiu swoich poglądów i opinii. Należy bowiem pamiętać, że wolność religii podlega ochronie, na gruncie polskiego prawa i nie może zostać naruszana, kosztem realizacji swobody wypowiedzi. Dojść może w tym względzie do pewnej kolizji dwóch autonomicznych praw, które w zakresie ich ochrony mogą pozostawać w pewnej sprzeczności. Rozwiązanie powyższej sytuacji stanowią normy zawarte w przepisie art. 31 Konstytucji RP. Z przepisu art. 31 ust. 2 zd. 1 Konstytucji RP wynika bowiem, że każdy jest obowiązany szanować wolności i prawa innych. Natomiast, zgodnie z przepisem art. 31 ust. 3 Konstytucji RP, ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych wolności i praw mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i praw.

Z powyższych względów, ustawodawca chcąc ograniczyć dowolność i swobodę wypowiedzi, które mogłyby naruszać wolność religijną innych osób, wprowadził pewien katalog czynów zabronionych, wobec których jest ona dobrem chronionym. Jednocześnie należy zaznaczyć, że zgodnie z zasadą „*Nullum crimen, nulla poeana sine lege*”, jedynie te zachowania, o których mowa we wspomnianym katalogu, stanowią ograniczenia swobody wypowiedzi. Tym samym ustawodawca nie naruszył istoty powyższego prawa.

W rozdziale XXIV ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 1444; dalej jako: k.k.) przewidziano odpowiedzialność karną dedykowaną w sposób szczególny czynom wymierzonym w swobodę sumienia i wyznania. Sprawca, który się ich dopuszcza, narusza konstytucyjnie gwarantowaną wolność sumienia i wyznania. Biorąc pod uwagę otwarty katalog zachowań stanowiących uprawnienia, gwarantowane w ramach powyższej swobody, również zakres przedmiotowy czynów zabronionych, których dobrem chronionym są wspomniane wartości, oznaczony został w sposób szeroki. Zalicza się do nich kolejno: dyskryminację ze względu na przynależność wyznaniową lub bezwyznaniowość (art. 194 k.k.), złośliwe przeszkadzanie publicznemu wykonywaniu aktu religijnego kościoła lub innego związku wyznaniowego o uregulowanej sytuacji

prawnej (art. 195 § 1 k.k.), złośliwe przeszkadzania pogrzebowi, uroczystościom lub obrzędowi żałobnym (art. 195 § 2 k.k.), obrazę uczuć religijnych, polegającą na znieważeniu publicznie przedmiotu czci religijnej lub miejsca, które jest przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych (art. 196 k.k.).

Niezależnie od powyższych czynów zabronionych, ustawodawca kryminalizacją objął ponadto zachowania polegające na: zabójstwie lub spowodowaniu ciężkiego uszczerbku na zdrowiu osoby należącej (m.in.) do określonej grupy wyznaniowej, jeżeli sprawca dopuścił się tego czynu w celu wyniszczenia w całości albo w części takiej grupy (art. 118 § 1 k.k.), stworzeniu dla osób, należących do takiej grupy, w celu jej wyniszczenia, warunków życia grożącego jej wyniszczeniem, stosowaniu środków mających służyć wstrzymaniu urodzeń w obrębie grupy lub przymusowym odbieraniu dzieci osobom do niej należącym (art. 118 § 2 k.k.), udziale w masowym zamachu lub choćby w jednym z powtarzających się zamachów skierowanych przeciwko grupie ludności, podjętych w celu wykonywania lub wsparcia polityki państwa lub organizacji i dopuszczeniu się poważnego prześladowania grupy ludności z powodów uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w tym m.in. powodów wyznaniowych lub z powodu bezwyznaniowości (art. 118a § 3 pkt 2 k.k.), stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności (m.in.) wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości (art. 119 k.k.), publicznym nawoływaniu do nienawiści na tle różnic (m.in.) wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość (art. 256 § 1 k.k.), publicznym znieważeniu grupy ludności albo poszczególnej osoby m.in. z powodu jej przynależności wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów naruszaniu nietykalności cielesnej innej osoby (art. 257 k.k.). Pośrednio, w pewnym zakresie charakter taki ma również czyn stypizowany w przepisie art. 262 § 1 k.k., polegający na znieważeniu zwłok, prochów ludzkich lub miejsca spoczynku zmarłego.

Warto jednocześnie zaznaczyć, że w powyższym zakresie ustawodawca nie przyznał pierwszeństwa ochrony bądź wyłączności, jakiegokolwiek wyznaniu. Pewnego rodzaju ograniczenie stanowić może przyznanie powyższej ochrony wyłącznie w ramach kościołów i związków wyznaniowych o uregulowanej sytuacji prawnej (tj. o sytuacji prawnej uregulowanej w ustawie – np. ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej, tekst jedn. Dz. U. z 2019 r., poz. 1347 lub wpisanych do rejestru kościołów i innych związków wyznaniowych).

Zachowaniem, które ma szczególne znaczenie w kontekście konfliktu dóbr prawnych w postaci swobody wypowiedzi a wolności religijnej, jest czyn stypizowany w przepisie art. 196 k.k. Zgodnie z nim kto obraża uczucia religijne innych osób, znieważając publicznie przedmiot czci religijnej lub miejsce przeznaczone do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, podlega grzywnie, karze

ograniczenia wolności albo pozbawienia wolności do lat 2. Przez uczucia religijne rozumieć należy pewien stosunek (w głównej mierze emocjonalny) określonej grupy osób do wyznawanej przez siebie wiary. Przejawia się on m.in. w prawie do ochrony szacunku wobec wyznawanych w jej ramach wartości, a także miejsc i przedmiotów otaczanych czcią i poważaniem (orzeczenie TK z 7 czerwca 1994 r., K 17/93, LEX nr 25099). Czynność sprawcza została w przypadku powyższego czynu zawężona zatem nie do jakiegokolwiek zachowania, które mogłoby naruszyć uczucia religijne innych osób, ale wyłącznie do takich, które polegają na publicznym znieważeniu przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych.

Przez przedmiot czci religijnej rozumie się nie tylko przedmioty o charakterze materialnym – zarówno stanowiące przedmiot i symbol kultu oraz wykorzystywane do praktyk religijnych (np. krzyż, półksiężyc, hostię, Pismo Święte, relikwie, obrazy świętych, etc.), ale także nie mające takiego wymiaru - podmioty kultu (np. Pana Boga, Matkę Boską, osoby świętych), rytuały lub słowa, które mają charakter sprawowania sakramentów, itd. (W. Wróbel, w: W. Wróbel, A. Zoll (red.) *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część I. Komentarz do art. 117-211a*, s. 645). Miejscem przeznaczonym do wykonywania obrzędów religijnych może być natomiast miejsce dedykowane publicznemu wykonywaniu takich obrzędów (np. kościół, meczet, synagoga), jak również tymczasowo przystosowane do takiego celu. Jak przyjmuje się w doktrynie, miejscem takim może być zasadniczo każde miejsce, które zostało wybrane do takich celów przez daną wspólnotę religijną i przystosowane do sprawowania kultu w obecności innych osób (W. Janyga, *Komentarz do art. 196 k.k.*, w: M. Królikowski, R. Zawłocki (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom I. Komentarz do artykułów 117-221*, Legalis 2017). Jednocześnie nie będzie wypełniało znamion powyższego czynu znieważenie osoby duchownej – np. księdza, papieża, popa, rabina, etc. – z uwagi, że nie stanowi ona „przedmiotu” czci religijnej. Nie wyklucza to jednak potencjalnej odpowiedzialności za przestępstwo znieważenia, stypizowane w przepisie art. 216 k.k. (por. M. Małecki, *Kontratyp sztuki de lege lata*, w: F. Ciepły (red.), *Odpowiedzialność karna artysty za obrazę uczuć religijnych*, Warszawa 2014, s. 141).

Dla wypełnienia znamion przestępstwa stypizowanego w przepisie art. 196 k.k. wymagane jest publiczne zachowanie sprawcy. Oznacza to, że musi ono zostać podjęte w miejscu lub w sposób, w których jego odbiorcami może być bliżej nieograniczona grupa osób. Może to być zatem np. miejsce publiczne, w którym sprawca swoim zachowaniem obraża cudze uczucia religijne, jak również sprawca może wykorzystać przekaz za pośrednictwem środków masowego komunikowania się (np. poprzez zamieszczenie określonego tekstu na publicznym profilu w mediach społecznościowych, blogu lub forum internetowym, publikację artykułu w prasie, wypowiedź w telewizji lub na kanale YouTube). Co za tym idzie – nie będzie stanowiła czynu zabronionego obraza cudzych uczuć religijnych, jeżeli dane

zdarzenie nie miało charakteru publicznego (np. jeżeli miało miejsce podczas prywatnej rozmowy lub w ramach zamkniętego spotkania). Jednocześnie w orzecznictwie zwraca się uwagę, że „[z]namie publiczności nie jest spełnione, jeśli zachowanie polegające na znieważeniu zostało zarejestrowane i przekazane następnie za pośrednictwem prasy drukowanej bądź przekazu, internetowego szerszej grupie osób. Osoba, która publikuje taki przekaz może natomiast wypełniać znamiona przestępstwa określonego w art. 196 k.k. W konsekwencji nie wypełnia znamion przestępstwa określonego w art. 196 k.k. zachowanie adresowane do osoby lub grupy osób, które dobrowolnie wyrażają zgodę na kontakt z treściami, które mogą prowadzić do obrazy uczuć religijnych” (postanowienie SN z dnia 5 marca 2015 r., III KK 274/14, LEX nr 1734689).

Zachowanie sprawcy musi mieć charakter znieważający. Nie chodzi bowiem o każdą krytyczną i niepochlebłą formę wyrazu, lecz taką która narusza pewne społeczne normy kulturowo-obyczajowe i przyjęte kryteria oceny (wyrok SN z 17 lutego 1993 r., III KRN 24/92, LEX nr 22114). Przez „znieważenie” rozumie się takie postępowanie, które wiąże się z zachowaniem obraźliwym, lżeniem, profanacją, bezczeszczeniem, pohańbieniem (<https://sjp.pwn.pl/doroszewski/zniewazac;5531128.html>). Sama krytyka poglądów religijnych pewnej grupy, kwestionowanie istnienia podmiotu kultu, wyrażenie dezaprobaty wobec samej wspólnoty religijnej i sposobu jej funkcjonowania, jeżeli jest pozbawiona elementów poniżających lub obelżywych, nie wypełnia znamion czynu z art. 196 k.k. (S. Hypś, w: A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2018, s. 1005). Należy również zaznaczyć, że przestępstwo z art. 196 k.k. można popełnić wyłącznie z winy umyślnej. Oznacza to, że sprawca podejmując się danego zachowania musi chcieć lub przynajmniej przewidując możliwość obrazy uczuć religijnych – godzić się na to. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 29 października 2012 r. (I KZP 12/12) podkreślił, że „[p]rzestępstwo określone w art. 196 KK popełnia ten, kto swoim zamiarem bezpośrednim lub ewentualnym obejmuje wszystkie znamiona tego występku” (Legalis nr 538443).

Biorąc pod uwagę, że powyższe przestępstwo uznawane jest za materialne – tj. takie, dla którego dokonania konieczne jest powstanie określonego skutku, wymagane będzie realne wystąpienie następstwa zachowania sprawcy w postaci obrazy uczuć religijnych innych osób (np. P. Kozłowska-Kalisz, *Komentarz do art. 196 k.k.*, w: M. Mozgawa (red.), *Kodeks karny. Komentarz aktualizowany*, LEX/el. 2021). Dyskusyjna pozostaje przy tym kwestia, czy spowodowanie obrazy uczuć religijnych jednej osoby (a nie co najmniej dwóch osób) będzie wypełniało znamiona przestępstwa z art. 196 k.k. Za słuszny należy przyjąć pogląd, że liczba mnoga, pojawiająca się w dyspozycji przepisu art. 196 k.k. ma charakter wyłącznie stylistyczny – a co za tym idzie, również obraza uczuć religijnych pojedynczych

osób może wiązać się z odpowiedzialnością karną (W. Wróbel, *Komentarz...*, s. 643; odmiennie np. M. Filar, M. Berent, w: M. Filar (red.), *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 1204).

Istotne jest jednocześnie to, że znieważający charakter danego zachowania musi być obiektywny. Nie będzie wystarczające jedynie subiektywne odczucie osoby, która była jego świadkiem lub odbiorcą. Oceny charakteru znieważającego należy dokonać w oparciu o przeciętne poczucie wrażliwości w danej dziedzinie. Natomiast odczucie subiektywne osoby, której uczucia religijne zostały naruszone, może mieć znaczenie przy wymiarze kary (S. Dziwisz, *Ochrona uczuć religijnych w polskim prawie karnym*, Lublin 2019, s. 136).

Czynność sprawcza, polegająca na obrazie uczuć religijnych, nie jest ograniczona wyłącznie do obrazu słownej. Może przybrać ona również formę pisemną, rysunkową lub polegać na podjęciu określonych czynności i gestów. Wskazuje się ponadto, że znamiona czynu z art. 196 k.k. może wypełnić niszczenie przedmiotów kultu, tworzenie materiałów audiowizualnych zawierających obraźliwe treści z udziałem przedmiotów kultu bądź parodiujących określone obrzędy (M. Budyn-Kulik, *Znieważenie uczuć religijnych – analiza dogmatyczna i praktyka ścigania*, Prawo w Działaniu 2014, nr 19, s. 102).

Pewnego rodzaju kontrowersje wywołują ostatnim czasem formy wyrazu artystycznego, którym niejednokrotnie przypisuje się charakter znieważający. Osoby, którym zarzuca się dopuszczenie się obrazy uczuć religijnych, często powołują się na działanie w ramach tzw. kontratypu sztuki, który w ich odczuciu powinien wyłączać bezprawność kryminalną ich zachowania. Warto w tym miejscu zaznaczyć, że powyższa okoliczność zaliczana jest do tzw. kontratypów pozaustawowych (nieskodyfikowanych) - tzn. których podstawą nie jest akt prawny o randze ustawowej, lecz przyjęta linia orzecznicza bądź poglądy doktryny (zob. np. A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 122). Z tego powodu ich istnienie jest niejednokrotnie kwestionowane i poddawane krytyce – przede wszystkim z uwagi na to, że ich uznanie wymierzone byłoby w zasadę trójpodziału władzy.

Niezależnie od oceny słuszności powyższego twierdzenia, należy również pamiętać, że sam fakt, iż dana treść została ujęta w formie artystycznego wyrazu (np. filmu, ilustracji lub utworu muzycznego) nie będzie automatycznie eliminowała społecznej szkodliwości przestępstwa, jakie ze sobą niesie. Jak zasadnie zaznaczył Sąd Najwyższy - „[f]orma artystyczna lub cel naukowy działania mającego charakter znieważający nie powodują same przez się wyłączenia odpowiedzialności karnej za obrazę uczuć religijnych bądź znieważenie publiczne przedmiotu czci religijnej” (postanowienie SN z dnia 5 marca 2015 r., III KK 274/14, LEX nr 1734689). Pomimo że rolą sztuki jest niejednokrotnie zszokowanie odbiorcy, niedopuszczalnym jest uznanie, że artysta posiada w tym względzie absolutną swobodę i nie musi liczyć się z dobrami innych osób, które przez jego artystyczną ekspresję mogą zostać naruszone. Za słuszny należy uznać pogląd, zgodnie z którym pożądaną granicą pomiędzy ochroną uczuć religijnych

a prawem do wolności słowa, jest sposób głoszenia odmiennych poglądów, który powinien mieć miejsce we wzajemnym szacunku co do wyrażanych odmienności i nie prowadzić do znieważenia (S. Hypś, w: A. Grześkowiak, K. Wiak (red.), *Kodeks...*, s. 1005-1006).

Niezależnie od powyższych rozważań należy również zaznaczyć, że ochrona wolności religijnej, w kontekście granic swobody wypowiedzi, podlega również ochronie na gruncie przepisów prawa cywilnego. W katalogu, zawartym w przepisie art. 23 ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn. Dz. U. z 2020 r., poz. 1740; dalej jako: k.c.) zawarto przykładowe dobra osobiste podlegające ochronie. Wśród nich wymienia się również swobodę sumienia. Warto dodatkowo wspomnieć, że powyższy katalog nie ma charakteru zamkniętego, co oznacza, że również inne dobra osobiste, związane m.in. z różnymi aspektami wolności religijnej, mogą podlegać ochronie. Ochrona dóbr osobistych została sformalizowana w ramach przepisu art. 24 k.c. Zgodnie z nim, ten, czyje dobro osobiste zostaje zagrożone cudzym działaniem, może żądać zaniechania tego działania, chyba że nie jest ono bezprawne. W razie dokonanego naruszenia może on także żądać, ażeby osoba, która dopuściła się naruszenia, dopełniła czynności potrzebnych do usunięcia jego skutków, w szczególności, ażeby złożyła oświadczenie odpowiedniej treści i w odpowiedniej formie. Na zasadach przewidzianych w Kodeksie cywilnym może on również żądać zadośćuczynienia pieniężnego lub zapłaty odpowiedniej sumy pieniężnej na wskazany cel społeczny (§ 1). Ochrona na gruncie przepisów prawa cywilnego pozostaje niezależna od ochrony prawnokarnej.

Należy również zaznaczyć, że możliwość korzystania z wolności religii nie wiąże się z nieograniczoną swobodą w ramach swobody wypowiedzi. Niedopuszczalna jest bowiem wypowiedź (nawet oparta o poglądy religijne), która wiązałaby się z nawoływaniem do nienawiści na tle różnic (m.in.) wyznaniowych (art. 256 § 1 k.k.). Czynem zabronionym będzie zatem publiczne prezentowanie treści, które mają na celu wywołać w odbiorcach wrogość, niechęć lub inne negatywne emocje na wskazanym tle (zob. wyrok SA w Katowicach z 24 września 2013 r., II AKa 301/13, LEX nr 1422288). Odpowiedzialność karną poniesienie również sprawca, który w celu rozpowszechniania produkuje, utrwała lub sprowadza, nabywa, przechowuje, posiada, prezentuje lub wysyła druk, nagranie lub inny przedmiot, zawierający taką treść (art. 256 § 2 k.k.). Jednocześnie ustawodawca wyłączył odpowiedzialność karną za powyższy czyn, jeżeli zachowanie sprawcy miało miejsce w ramach działalności artystycznej, edukacyjnej, kolekcjonerskiej lub naukowej (art. 256 § 3 k.k.). Oznacza to m.in., że nie poniesienie odpowiedzialności karnej np. aktor, który wcielając się w określoną postać w filmie historycznym, będzie wygłaszał antysemickie hasła (zob. szerzej F. Ciepły, *O kontratybie sztuki*, Prokuratura i Prawo 2015, nr 10, s. 37). W doktrynie wskazany kontratyb spotkał się ze znaczącą krytyką. Zwrócono bowiem uwagę, że przytoczony przepis jest zbędny, gdyż powyższymi rodzajom

działalności nie towarzyszy zamiar przestępczy, który jest przecież wymagany dla uznania, iż sprawca dopuścił się wskazanego czynu zabronionego (Z. Cwiąkański, w: W. Wróbel, A. Zoll (red.), *Kodeks karny. Część szczególna. Tom II. Część II. Komentarz do art. 212-277d*, Warszawa 2017, s. 527-528).

Innym przejawem ograniczenia swobody wypowiedzi, mogącej mieć związek z wolnością religijną, jest regulacja zawarta w przepisie art. 257 k.k. Zgodnie z nim odpowiedzialność karną poniesienie sprawca, który publicznie znieważa grupę ludności albo poszczególną osobę z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby.

Warto również zaznaczyć, że niezależnie od odpowiedzialności na gruncie powyższych przepisów, jeżeli sprawca czynu publicznie nawołuje do popełnienia czynu zabronionego (np. do eksterminacji osób danego wyznania lub do zbezczeszczenia miejsca odbywania kultu) lub taki czyn publicznie pochwała, wypełnia on znamiona przestępstwa stypizowanego w przepisie art. 255 k.k. Zgodnie z nim, czynem zabronionym będzie publiczne nawoływanie do popełnienia występku lub przestępstwa skarbowego (§ 1) lub zbrodni (§ 2), oraz publiczne pochwalanie popełnienia przestępstwa (§ 3). Również w tym względzie, nie będzie okolicznością wyłączającą bezprawny charakter powyższych zachowań, motywacja religijna, na którą mógłby powołać się sprawca.

Podsumowanie

Biorąc pod uwagę zakres kryminalizacji wspomnianych powyżej czynów, należy zauważyć, że ustawodawca ograniczając swobodę wypowiedzi, wziął pod uwagę, aby treść wyrażanych poglądów nie naruszała dóbr innych osób, jak i szeroko pojętego porządku publicznego. Odpowiedzialność karną przewidziano bowiem nie tylko za zachowania, które mają charakter znieważający i które są wymierzone w cudze uczucia religijne, ale również za wyrażanie poglądów, których treść może prowadzić do dalej idących naruszeń. Konstrukcja taka odpowiada założeniu normy, zawartej w przepisie art. 31 ust. 3 Konstytucji RP. Z tych względów należy pamiętać, że w dalszym ciągu wiążące pozostają granice, które ustawodawca ustanowił w zakresie swobody wypowiedzi. *Ratio legis* ich wprowadzenia była bowiem ochrona innych dóbr chronionych prawem – a gruncie Konstytucji RP i innych aktów prawnych. Niedopuszczalne jest zatem uznanie, że swobodne przekraczanie wspomnianych limitów, byłoby dopuszczalne jedynie w oparciu o przesłanki nieostre, które nie mają ustawowego ugruntowania.